

Mbụrụ N'asụsụ Igbo

Onuoha, Faith Chioma

Department, of Igbo language
Institute of Ecumenical Studies Education,
Thinkers Corner Enugu.
&

Ahamefula, Ndiubuisi Ogbonna

Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian
Languages,
University of Nigeria, Nsukka
Corresponding author
email: ndiubuisi.ahamefula@unn.edu.ng

Ụmịedemede

Ederede a lebara anya na mbụrụ n'asụsụ Igbo. Mbụrụ abụghị okwu nkịtị n'asụsụ Igbo. O bụ okwu ndị mara ihe ekwe na-akụ n'asụsụ Igbo ji ekwu okwu. O sonyere n'atụmatụ okwu ndị e nwegasị n'asụsụ Igbo. Odee lebara anya n'uru mbụrụ baara ndị mmadụ n'ikwu okwu n'ala Igbo. Atụtụ ọchọcha gbasoro mee nchọcha a bụ atụtundina mmara nke Barnwell, nke ji echiche nsina ndịkọ wee na-arụ ọrụ. E nwere ọtụtụ ahiriokwu dī n'asụsụ Igbo nke e ji egosiputa mbụrụ. Mbụrụ na-ejikwa ihe dī iche iche wee na-aputa ihe. Ọtụtụ ihe ndị mbụrụ na-akpọ aha n'ahiriokwu bụ iji rụgosị agwa mmadụ na-akpa ma ọ bụkwany ọnọdụ mmadụ nọ n'ime ya. Ufodu mbụrụ ndị a na-eto mmadụ ebe ufodu n'ime ha na-akatọ mmadụ. Na mbụrụ, a na-eji otu ihe atunyere ihe ọzọ dika a ga-asị na ha bụzi otu ihe ahụ site n'okike uwa. A kọwaputara na e

ji mburū wee na-achọ okwu mma n'ala Igbo. Dịka ọ dị n'agbanyeghi ma onye ahụ ọ bụ nwoke ma ọ bụ nwaanyị, nwere ike ịji mburū ekwu okwu. Ọchọcha na-atụ alo ka ndị ọchọcha ndị ọzọ lebaa anya n'ọtụtụ atumatụ okwu ndị ọzọ dịgasị n'asụsụ Igbo.

Mkpolate

N'ala Igbo, ndị Igbo na-agụ ọtụtụ aha site n'ịba otu ihe ama ma ọ bụ nke ọzọ. Ọ bụ n'ụdị onọdu dị etu a ka ha ji guṅ ma na-aza aha a bụ Okwubunka, ọkwubuṅdu, Uka, Nkazi dgz. Mburū bụ isi sekpu ntị na nchọcha a bụ otu n'ime ọtụtụ atumatụ okwu ndị e nwere n'asụsụ Igbo. Ndị Igbo bụ ndị nwere amamihe nke ukwu. Ha kwenyere na ọ bughị oge niile ka mmadụ kwesiri di na-ekwu okwu gboowam. Kama ọ bụ site n'uzọ itnye okwu nka n'uzọ dijiche iche ka e jiri nwee ọtụtụ atumatụ okwu ndị a dika ilu, akpalaokwu, myiri, mburū, ekwuecheozo dgz. Ya bụ ha ghotara ya nke oma si na okwu bụ nka a na-eme eme nke mere ha ji atụ ilu ndị a bụ; okwu di nro na-eme ka onuma laghachi azu, nwaanyị olu oma, dianaghii ajuru ya nri dgz. Nke bụ ma a kowaswa ilu ndi a no n'elu, ọ buru na mmadu akoputawa ihe dika o siru huta ihe ahụ, n'olu ike, o nwere ike iduba n'ogu na mgba. Mana ọ buru na e webata nka n'ime ihe a na-ekwu, onye anujughị mmiri ara nke okwu Igbo afọ agaghị aghotacha ihe a gwara ya oge ufodu nke bụ na, enweghi ike ghotacha ihe a gwara ya n'oku n'oku, ga-egbochi esemokwu nwere ike idaputa n'etiti ndi okwu gbasara. Nke a na-egosi na uzo nzimoziri ọ bula na-agbado ukwu n'asusu, n'ihia na ọ bụ usoro asusu ka mmadu na ibe ya ji amata ihe ha bu n'uche, ọ bụ ya kpata asusu ji di oke mkpa na ndu mmadu. Ya bụ ma a

si kowakwue ya, a ga-ahụ na o nweghị ihe ọ bụla mmadụ nwere ike ime ma e wezuga enyemaka asụsụ.

Mbụrụ sonyere n'otu n'ime atumatu okwu ndị ahụ na-aratu mmadụ ahu na nghota. Mana ọ bụrụ onye anya rurū ala n'asụsụ, ọ ga-aghota ya n'atufughị oge ọ bụla. N'iji maa atụ, n'ahrokwu a bụ 'Okoafọ bụ Mbe' onye ọ bụla bụ onye Igbo mara na mbe na mmadụ abughị otu ihe. O bụ ụdị onodu a kpatara nghota mbụrụ na-eji ara mmadụ ahụ. N'ikowa ahiriokwu ahụ, ihe a ga-eme bụ na mmadụ ga-echeba echiche n'agwara na njirimara 'mbe', werezie ya tonyere agwa nke onye a na-ekwu okwu ya. N'ihu nke a, ebe ọ bụ na nsirihu ndị Igbo, 'Mbe' bụ onye aghughọ, a ga-ejizi njirimara 'mbe' a wee mado n'Okoafọ. Ọ bụ mmado a bụ ihe na-enye mbụrụ echiche ọ na-enwe.

Nhọcha a ga-agbado ukwu n'ichoputa otutu mbụrụ ndị e nwere n'Igbo na kowa mpụtara ha n'otu n'otu. Nke a bụ iji mee ka ndị mmadụ mata mkpa ọ dị, bụ iji atumatu okwu dị ichie ichie choọ ihe ha na-ekwu ma ọ bụ nke ha na-edede mma.

Nkwa Mbụrụ

Mbụrụ bụ otu n'ime atumatu okwu ndị e nwegasiri n'asụsụ Igbo. Ọ bụ atumatu okwu na-eji njirimara otu ihe ma ọ bụ echiche ya atunyere nke ozo. N'iga n'ihu, mbụrụ bụ nka okwu nke na-ekwu na ihe abuo ma ọ bụ kara na-eyighi onwe ha bụ otu. Ya bụ ọ bụrụ na e lee ya anya, a ga-ahụ na mbụrụ anaghị ele ihe ma ọ bụ onye ọ bụla anya n'ihu oge ọ na-eme ntunyere ya. Ozo dika ibe ya bụ na ọ naghị aso mgbagbu eje ogo n'ihu na ọ naghị egosi obi ebere oge ọ na-eji otu ihe wee na-atunyere nke ozo na-

enweghi ka ha abuo siri yie onwe ha. Ngwa leenu anya n'okwu ndi a; Ikonne bu awo na Ogidi bu akpi.

N'ahrokwu nke mbu a, were obi gi lee Ikonne, nwoke nwezuru ihe niile di mmadu o bua bu nwoke n'ahu ya, ka nka okwu a bukoru ihe ndi a niile wee nyefere awo ya na ala na-ama aka ogologo, ma burukwa ihe na-aso mmadu oyi, n'ile ya anya. N'ahirikwu nke abuo, Ogidi bu nwoke tozuru etozu mana, a bara were ya tonyere akpi nke onye o bua mara na o na-agba agba oge o bua na ndu ya.

Kedu Ndi Kwesiriji Mburu Ekwu Okwu

Dika e kwurula ya, mburu so na'atumatu okwu ndi e nwere e ji achu ihe ndi e dere ede ma o bu nke e kwuru n'onu nkiti mma. Ya mere, ma onye ukwu ma onye nta na-eji ya ede ihe ma o bu ekwu okwu iji gosi onwe ya onye mara ihe ekwe na-aku n'asusu. O bu n'udi a ka Osonwa (2017) jiri kwuo ya s, ihe omumu niile banyere okwu nka sitere n'atumatu okwu, nke mere o jiri di mkpa ka onye o bua na-amu asusu na odide Igbo muta nke oma banyere atumatu okwu. N'iga n'ihu ime ka ihe a na-akwa puta ihe, Osonwa (2017) kwukwara si na onye na-amaghi atumatu okwu na nghota ya, odide ya na osusu ga-adi ka nke onye nzuzu.

Nkwa ndi a niile gosiri na onye Igbo o bua kwesiri iji mburu mere ngwa oru di mkpa n'asusu Igbo. Ya bu ma nwoke ma nwaay nwere ohere iji ya ekwu okwu oge niile, o dgh onye o na-asoro nsu.

Uru Mburu Bara

Uru mburu bara n'asusu Igbo kariri akari. Nke mbu bu na, a na-eji ya achọ he e kwuru ekwu ma o bu nke e dere ede mma.

Ozo bu na, e nwere ike ijiri ya kowaputa ihe nwere ike ibute esemokwu n'uzo n'ogaghizi eweta esemokwu. Uru ozo o bara bu, o na-eme ka onu ma o bu ogu chebamie echiche ime iji ghota nke oma ihe e kwuru. Ozo bu na mburu na-eweputa ozi di omimi n'uzo di mfe. Iji maa atu:

Ikenga bu okuko udu mmiri

Ngozi bu azu na mmiri

Uzoma bu enwe dgz.

Uru ya ozo bu na, iji ya ekwu okwu na-eme ka ndi anujughi mmiri ara nke okwu Igbo afo ghara ghota ihe a na-ekwu.

Atutu Nchocha

Atutu ochocha gbasoro n'oru a bu atutu Ndina mmara nke Barnwell (1980). N'ih ihi isiokwu e ji n'aka, e jiri echiche nsina ndiko na echiche nsina wee kowaputazuo ihe a turu anya ya n'atutu a. Mbah (2016) kowara na atutu a malitere na 1980 ha, na-akowa na asusu na echiche na-agako, tumadi site n'iji nsina gburugburu wee tapa atumatu okwu di iche iche. Ndi lebara anya n'atutu a na-akowaputa na o bu site n'ihe mmadu ma ama ka o na-esi na-akowaputa atumatu okwu dika mburu, ahannochi, nkuma, egbeokwu na ilu. Ha kowaputakwara na, a ba n'atumatu okwu ndi a gas, okwu na echiche ya anaghi adabacha adaba.

O bu n'ud di etu a ka okwu na onu, na-esite n'ihe ha maburu site na gburugburu ha, wee cheghara

uche ma kwuputa echiche dabara adaba nye ihe ahụ e kwuru. Iji maa atụ, n'ahrokwu a bụ 'ụwa bụ aha'. N'ile okwu ndị a anya, ọ dchaghị ezi echiche dị na ha, n'ihị na ihe abụọ a kpọturu aha dīcha iche iche, ọ dighi ụzọ ọzọ e si aghota ihe a na-abughị site n'ichemi echiche ime. Ya bụ i lee ha anya, 'aha' bụ ebe a na-eje zuta ihe ndi di mmadu mkpa. Onye jee zutacha ihe ọ choro ya aloa n'ulo. N'aka nke ozo 'uwa' bụ ebe mmadu na-aba n'ime ya wee noro mejuputa otuto ihe ndi e lere anya na onye ahụ kwesr ime. N'ikpeazu, onye ahụ ga-alaghachi ebe o siri puta ma ọ bụ ba n'ụwa. Site n'ud nchebami echiche ime di otu a ka mmadu ji aghota ihe atumatu okwu ahụ na-ekwu.

N'iweputakwu nkowa Barwell (1980) nyere banyere echiche nsina ndiko, ọ sr na ọ bụ udiri echiche ahụ okwu na-enwe nke kari echiche onye ọ bula jiri mara ya bụ okwu. Site n'uzo di etu a, echiche nsina ndiko anaghii anogide n'otu ebe, n'ihị na onye ọ bula nwere ike ikowa ihe etu o siri metuta echiche nke ya. Nke a gosiri na o ghere oghe nye ụzọ ọ bula i jiri choo ikowa ihe e ji n'aka. Ihe ozo e kwesiri mata maka echiche nsina ndiko bu na ọ na-ariba ama onodu nwoke na nwaanyi, dika etu nsirihu okwu na onuu siri di. O na-ariba kwa ama aguguala ndi gbara okwu gburugburu nakwa ihe gbasara obodo ebe okwu ahụ si nakwa omenaala ha.

Ntuleghari Atutu/tori

Atutu a gbasoro n'oru a bu atutu ndina mmara nke maliterre n'afọ 1980 ha. N'ihị udi isiokwu e ji n'aka, e jiri echiche nsina ndiko na echiche nsina wee kowaputazuo ihe a turu anya ya n'atutu a.

Site na nkowa akwukwo nkuzi Mbah (2016) nyere, o kowara na atutu a malitere na 1980 ha. Atutu a na-akowa na asusu na echiche na-agako, tumadi site n'iji nsina gburugburu tapa atumatu okwu di ichie ichie. Ndi lebara anya n'atutu a s na o bu site n'ihe mmadu ma ama ka o si na-akowa atumatu okwu dika mburu, ahannochi na ilu. Ha gara n'ihu kowaputa na, a ba n'atumatu okwu ndi a gasi, okwu na echiche ya anaghi adabacha adaba. O bu nke a kpatara na okwu na onu, na-esite n'ihe ha mabu we cheghara uche ma keputa echiche dabara adaba nye ihe e kwuru. Iji maa atu, n'ahiriokwu a bu 'Uwa bu aha'. E lee ya anya, o nwechaghi echiche n'ih na ihe abuo a kpoturu aha ebe ahụ abughi otu. Mana etu e si aghota ya bu ichibami echiche ime. Dika o di, aha bu ihe a na-akwado akwado wee jee ya, zutacha umu ihe mmadu chorọ; wee laghachi n'ulo ya. N'ih na ya, uwa bu ebe a na-eme, a muo mmadu, ya notucha etu ya na chi ya kpara, o nwuo, wee laghachi ebe o si. N'udi a, mmadu na-aghota ihe atumatu okwu ahụ na-ekwu, Barnwell (1980) kwuru okwu banyere echiche nsina ndiko. O kowara na echiche nsina ndiko bu udi echiche ahụ okwu na-enwe nke karihi echiche onye o bula jiri mara ya bu okwu. Dika nkowa ya siri di, echiche nsina ndiko a anaghi anogide n'otu ebe, onye o bula nwere ike kowa ihe etu o siri metuta echiche nke ya, ya bu o ghere oghe, nye uzo o bula chorọ iji kowaa ihe ahụ. Ozọ dkwa mkpa gbasara echiche nsina ndiko bu na o na-ariba ama onodu nwoke na nwaanyi, ka nsirihu okwu na onu siri di, aguguala gbara okwu ahụ gburugburu na kwanu ihe gbasara obodo ebe okwu ahụ si nakwa omenaala ha.

Iji mee ka ihe a ọ na-akọwa doo anya Barnwell (1980) na Leech (1981) mara amụma ihe ọmụmụ ise gbasara echiche nsina ndịkọ. Amụma ndị ahụ bụ echiche ndịkọ, echiche nsina, echiche afekitivu, echiche refelekitedi na echiche stylistik. Gbasara nke a, Leech (1981) kọwara na, echiche nsina bụ ụdị echiche okwu na-enwe nke hiwere isi n'ihe okwu ahụ na-arugara aka, nke na-abughị nghota ya site n'odidi chi ya. Ya bụ ọnọdụ a na-achkọta ndinechiche na echiche nsina ọnụ iji ruo ọrụ ma ọ bụ kọwaputa ihe e bu n'uche.

Na nkọwa nke ya, Ndiimele (1997) kọwara si na, n'ikọwa echiche nsina okwu, a ga-ewebatariri ụfọdụ ihe ndị na-adibughị na njirimara echiche okwu e ji n'aka, iji hụ na echiche okwu putara ihe nke oma. N'iji kọwaputa ihe a n'uju, lee okwu a bụ 'nwoke' anya, ihe ndi e jiri mara nwoke site n'uwatụwa bụ

- + mmadụ
- + oke
- + okenye
- nne

Mana ọ bụrụzie na okwu si, nwoke a bụ agụ, ihe ọ putara bụ na o jirila ihe ndi na-abughị ka ihe siri kwuru wee kọwaputa nwoke. Ya bụ o tinyekwuru ihe n'echiche e jiri mara nwoke. N'uzo ozo iji kowa ma ghota okwu ahụ nke oma, a ga-echeba echiche n'agwara na njirimara 'agụ' were ha tunyere ndi nke onye a na-ekwu okwu ya. Site na nsirihu ndi Igbo, ihe e jiri mara agụ bụ na, o siri ike nke ukwu, ọ na-alụ oke ọgụ, ọ naghị atụ ụjọ, ọnaghị ekwe ekwe dgz. A ga-eji ihe ndi a madoo nwoke a n'ahụ. Ọ bụ mmado a bụ ihe nyere mburu a echiche o nwere. Lee okwu ahụ di n'elu n'udi nkowa ya.

Nwoke a bụ agụ. Ya bụ
+ siri ike nke ukwu
+ ilu oke oḡu
+atugh ụjọ
+ idor ihe
+ oke ahụ ụfụ
- enweghi obi ebere/inwe obi ebere

Site n'ihe ndi a niile, a chọputara na echiche nsina nwere ike kowaa ihe site n'ihe ndi a mara nke oma ihe nwere ma o bukwaa ya akowa ihe site n'iwabatakwa ihe ndi na-esoghi n'agwara na njirimara ihe.

Mbah na Mbah (2014) kwuru na mburu bu otu n'ime atumatu okwu nke na-esikari ike na nghota. Ha kowara na site n'ihe mmadu maburu, nwa afo asusu o bu la na-aghota ya n'egbughi oge. N'omumatu ya bu Okoafu bu mbe, o kowara na onye Igbo o bu la ma na 'mbe' na mmadu abughi otu. Ya bu ighota Okoafu dika mbe agaghi adaba. N'ih i nke a, onye ga-aghota udi ahiriokwu a, ga-echeba echiche n'agwara njirimara 'mbe' wee tunyere nke onye a na-ekwu maka ya. N'uzo di etu a, ebe o bu na ihe e jiri mara mbe na nsirihu ndi Igbo, karchasa n'akuko ifo bu igho aghughu, n'ih i nke a a ga-eji njirimara a wee mado Okoafu n'ahu. Mgbe nke a mere, mburu ahụ na-enwezi echiche.

Site n'ihe ederede e nwetara n'tanet (<http://en.m.wikipedia.org/wiki/metaphor10/2/2016>), a kowara mburu dika atumatu okwu nke na-arutu otu ihe aka site n'ikpo ihe ozu aha. Oge o na-eme nke a, okwu ya nwere ike ido anya ma o bukwaa ghara ido anya n'etiti ihe abuo ndi ahụ o na-arugara aka. Na nkowa a, a gara n'ihu ime ka a ghota na myiri/oyiri na-atunyere otu ihe na ibe

ya site n'ikwu na nke a dika nke a, mana mburu na-akowa
nke ya site n'ikowaputa na otu ihe bu nke ozọ kpomkwem.
Ihe omumaatu e nyere ebe a di n'udi ahụ:

Uwa niile bu ogbo

Ndi nwoke na nwaanyi niile no n'ime ya bu ndi na-azu
mbi

Ha nwere uto ha siri bata n'uto ha si apu.

(*As You Like It*: Entire Play Shakespeare.mit.edu.)

Ihe nchabite a bu mburu n'ihu na ihe uwa putara abughi
ogbo, mana eba a Shakespeare kwuru okwu a wee tunyere
uwa na ogbo. Ihe nke a gosiri bu na e lechaa etu ihe ndi a
na-ahu n'ua si eme, onye a huru taa a gaghi ahụ ya echi,
g ahụ n'ezie na uwa bu ogbo.

N'ga n'ihu gbasara isiokwu a bu mburu n'Igbo,
Ndiimele (1997) na-ekwu na mburu d ka oyiri n'ihu na ha
abuo na-eji otu ihe wee na-atunyere nke ozọ. O
kowaputara na ihe di iche n'etiti oyiri na mburu bu, oyiri
na-eji otu ihe tunyere nke ozọ n'ekwughu na ha abuo hazi
ma o bu buzi otu ihe. O na-ejikwa 'di' 'ka' ma o bu 'ka'
na-arụ oru ntunyere a. Ufodu n'ime ha bu ndi a;

O luru ogu ka agu

O di gara gara ka enwe

Mmanu anu di uto, otu a ka di.

Mburu n'aka nke ya, na-ekwu na otu ihe bu nke ozọ
kpomkwem. Ya bu o nwegh ihe o bula o na-atoga n'etiti
ihe abuo o na-arutu aka. O na-eme ha ka ha buru otu. Ihe
e ji eziputa ya bu 'bu' lee ha;

O bu odum ebo Juda

O bu enwe

O bu mmanu anu m.

O chkotara ihe a o kwuru site n'kowa ya n'udi a si:

Oyiri = u d ka y

Mbùrù = ù bù y

Barnwell (1980), kòwara na, ma oyiri ma mbùrù nwere
ùdị akùkù atọ dī oke mkpa; nke bù;

Isiokwu: nke bù ihe a na-ekwu maka ya.

nkòwasị/òmùmaatù: nke bù ihe e jiri isiokwu wee
tùnyere.

ebe ihe siri yirita: nke bù ihe ndị mejupụtara echiche dī
n'isiokwu na ihe e jiri kòwasa ihe ma
ọ bù ihe e jiri maa atù.

Nkòwapùta a dī n'elu ga-ad n'ùd a;

Adugo bù utara ede

isiokwu:

Adaugo

nkòwas/òmumatù:

ede

ebe ihe siri yirita:

ùtara

Onye ọzọ mere ùdị nchọcha a bù Richards (1936),
ọ kòwara mbùrù dīka ihe nwere akùkù dī mkpa; nke bù
tenọ na vehikùlù. N'ìga n'ihu na nkòwa a, ọ sị na Tenọ bù
isiokwu ebe a na-ekòkwasa ihe a jì ama atù, ebe vehikùlù
bù ihe ahù nke a gbaziri agwara na jirimara ya n'okwu. O
jiri okwu a bù 'ùwa a bù ogbo' kòwapùta ihe a o kwuru.
Ya bù;

Ùwa a; bù teno

Bù ogbo; bù vehikùlù

Dīka ọ dī, ọ kòwara na ndị odee ndị ọzọ kòwara
mbùrù n'ùzọ a site n'inye ya aha ndị ọzọgasịdika
garaundù na fìgọ. Ndị lingwistiki kemmuta na-akpọ nke
ha tageti na sọsù.

Ọzọ ihe e siri na itaneti nweta kòwara etù mbùrù
siri fulite. Ọ kòwara na ọ bù na senturi nke iri na isii (16).
Ọ s na ọ bù site n'okwu ọkpù ndị ferenchi nke bù

‘metaphor’ nke isi ihe ọ pụtara bụ ibufere ihe. Site n’okwu ọkpụ Greek kwa nke bụ metaphora nke ihe ọ pụtara bụ ngafere.

Abrams (1951) kọwara s na ọge e ji oyiri ekwu okwu, a na-etinye ya ‘d’ ‘ka’ ma ọ bụ ‘Ka’. Mana a ba na mbụrụ, ọ na-as na otu ihe bụ nke ọzọ kpomkwem, ya bụ ọ na-eburucha otu ihe tūnyere ya na nke ọzọ n’ewepugh ihe ọ bụla. Dịka ọ d Richards (1936) n’ime Abrams (1957) kọwaputara ụdị mbụrụ dī iche iche. Ha bụ ndi a; mbụrụ kemplisit (implicit metaphor). ọ si n’ebe a, anaghị akọwaputa teno etu doro anya kama a na-eji okwu ọnu nkiti wee gosiputa ya, dika na ‘ọ gbara ọsọ onye ike gwurū’. Mbụrụ gwara ọgwa (miwed metaphor), ọ s na nke a na-ebukọta teno abuo ma ọ bụ kara, n’udi a, ọ naghị adi mfe imata nke bụ vehikulu ya, dika n’ ahirjokwu bekee a;

‘Girding his loins the chairman ploughed through the mountainous agenda’.

Mbụrụ nwurū anwū (dead metaphor), bụ mbụrụ nke onye ọ bụla na-ejizi aghara aghara nke na ọ di kwaghị mfe imata ihe dī iche n’etiti teno ya na vehikulu ya. Dika n’udi okwu a o jiri maa atū, nke bụ ajuju a juru Groucho Maru; ‘I bụ mmadu ka i bụ oke?’ ‘luoro m otu cheese mgbe ahū i ga-achoputa.’

N’otu aka ahū, ihe e wetara na intaneti, ruturu aka n’udi mburū abuo naani nke gunyere; mburū nwurū anwū na mburū gwara ọgwa. Ọ sirī na mburū nwurū anwū bụ nke na-adighi eziputa ebe e siri bufere ihe a tūnyere. Ọ na-akowa na nke a e kwesighi n’ihi na ọ ga-ara nti ahū ikota ihe okwu bụ n’uche. Na nke mburū gwara ọgwa, ọ si na ọ bụ nke na-esite n’itunyere otu ihe wee kokwasī n’ihe ọzọ nke na-eyichaghī nke mbū.

Okonkwo (1977) kowara mburu site n'inabata na o na-akowaputa otu ihe site n'iji ya tonyechasara nke ozo kpankpan. Ya bu A bu E dika na;

O bu agu n'ogu ahụ.

Nke a gosiri ma na-akowaputa na, onye a na-ekwu maka ya gbasiri ike nke ukwu.

Maduako (1973) na nke ya sirị na mburu bu atumatu okwu nke na-eweputa oyiri n'uzo di nkenke ma o bu mkpirisi. Dika na;

Adamma mara mma dika abuba ugo. O ga-abuzi; Adamma bu abuba ugo.

Ya bu, i lee anya na oyiri na kwanu mburu, i ga-ahu na mburu di nkenke.

N'ikpeazu, Lakoff, na Johnson (1980) kowaputara na mburu di oke mkpa maka mmuta. Ha sirị na a na-ahuta uru ya n'ubochi niile nke ndu o bughị naani maka asusu, kama n'ihe gbasara echiche na omume mmadu.

NLERU ANYA NA MBURU, N'UDI YA DI ICHE ICHE

Nchocha a na-eleba anya n'ihe gbasara mburu n'asusu Igbo. Site na nchocha e mere, o nwere ndi jiri anumanu tonyere mmadu, nwee mburu ndi jiri ihe nkiti tonyere mmadu, nwee mburu ndi jiri mmadu tonyere mmadu, bia nweekwa ndi jiri ahiriokwu nka we kowaputa omume mmadu. O bu atutu ndina mmara nke malitere na 1980 ha, nke uzo a ga-esi tupia ihe bu echiche nsina ndiko na echiche nsina, ka e ji ruo oru a .

(a) Mburu ndi jiri anumanu tonyere mmadu

1. Uche bu okuko udu mmiri

Ahịrịokwu a, site na nsirihu ndi Igbo, na-akowa na Uche na-ariakari oria. N'ih i nke a, na nkowa ahirịokwu mburu a, ihe a ga-enwe bu:

+ mmadu

+ oke

- enweghi ah i siri ike

+ ime dube dube

2. O bu agu n'ogu ah i.

Mburu a na-akowa na onye a na-ekwu okwu gbasara ya gbasiri ike nke ukwu. N'ih i ya site n'udi atutu a agbasoro, lee ihe a ga-enwe ebe a:

+ mmadu

+ oke

+ mgbasike

+ egosighi obi ebere

+ idori ihe

+ atughi ujo

3. Ikenna bu nkita

Na nsirihu ndi Igbo, agwara na njirimara nkita bu na o na-ezuzu ezuzu, na-akwa iko nke ukwu. N'ih i ya ahirịokwu a na-akowa na Ikenna na-akwa iko nke ukwu. Ihe a ga-enweta ebe a bu:

+ mmadu

+ oke

+ ichu nwaanyi nke ukwu

- ejidenwughi onwe

4. Adamma bu abuba ugo

N'agwara na njirimara ugo site na nsirihu ndi Igbo bu na ugo bu eze nnunnu, o mara mma, anaghii ah i ya oge niile. Ya mere nkowa ya ga-abuzi;

+ mmadụ

+ anyị

+ mma dị egwu

+ ihe a na-achọsi ike

5. Nwanyị ahụ bụ akwa eke

Akwa eke na nsirihụ ndị Igbo bụ ihe mara oke
mma. Ọ na-ara ahụ ihuta ya.

Ọ dighị mfe ijekwute ya bitu ya aka. Ihe a ga-enwezi bụ;

+ mmadụ

+ anyị

+ mma dị egwu

+ elelebe ejeghị ọrụ

6. Okonkwọ bụ edi

Edi bụ anụ na-ehi ụra nke ukwuu. Ya bụ ejiri
agwara na njirimara edi a wee tụnere etu Okonkwọ si ehi
ụra. Lezie ihe ọ ga-abụ,

+ mmadụ

+ oke

+ irahụ oke ụra

7. Ọ bụ icheoku

Ọ bụrụ na mmadụ na-ekwu ekwurekwu, ọ dighị
ihe ọzọ e ji atụnere onye ahụ n'ala Igbo ma ọ bughị
icheoku. Icheoku bụ nnụnụ ọnụ na-adighị emechi emechi.

Nkọwa ya ga-abụzi;

+ mmadụ

+ anyị

+ ekwurekwu

+ike agwughị ọnụ

- inọ nwayọọ

8. Nwa nke a bụ akpị

Akpị bụ ihe na-agba agba nke na-afu oke ufu. O
dighi onye o na-asoro, ma o buru na gi na ya biakota n'udi
o bula. Ya mere site na nsirihu ndi Igbo, onye o bula na-
anaghii egosi obi ebere, Igbo na-ahu onye ahu ka onye obi
ojoo. Lee ihe a ga-enwezi ebe a,

+ mmadu

+ nwata

+ obi ojoo

- egosighi ebere

(b) Mburu ndi jiri ihe nkiti ma o bu ihe na-anaghi eku ume tonyere mmadu

A choputara na otutu mburu n'ala Igbo na-eji ihe
nkiti wee na-atonyere mmadu. O bu nke a ka Anagbogu,
Mbah Eme (2010) jiri kowa na echiche nsina bu echiche
mgbatị ma o bu mgbanwe nke na-adị n'echiche mbu e jiri
mara ufodu okwu. Ha si na echiche nsina bukariri atumatu
okwu. Ha gara n'ihu kowa na echiche ndi a na-abu ka
obodo o bula siri kpebie.

Lee mburu ndi a;

1. Ucheoma bu eriri okazi

Okazi bu otu n'ime akwukwo nri ndi Igbo ji esi nri
uto. O na-akwu akwu n'osisi. Eriri ya tara nnukwu ahu.
N'ihia ya n'agwara na njirimara okazi na nsirihu ndi Igbo
bu na onye e ji ya tonyere tara nnukwu ahu. A ga-eji
amuma Barnwell (1980) mara gbasara mburu na oyiri
were kowa ndi a. Lee ya.

isiokwu:

Ucheoma

nkowasi/omumaatu:

okazi

ebe ihe siri yirita:

eriri

2. Adaugo bu utara ede

Ede bụ otu n’ime ihe a na-akọ n’ugbo ndị Igbo. A na-eri ya n’ibe, jiri ya kwee ma ọ bụ gbaa ofe, a na-asụ ya asụ jiri ya mere ụtara. Mana nri ya na-asọ deke deke. Ọ sighị ike. Ya bụ e ji ya akọwapụta onye dị deke deke ma ọ bụ piaka piaka. Lee ya;

isiokwu:	Adaugo
nkọwasi/omụmaatụ:	ede
ebe ihe siri yirita:	ụtara

3. Chibuike bụ unyi kara aka

Agwara na njirimara unyi bụ na ọ na-eji nnukwu nji. N’ihi nke a, na nsirihu ndị Igbo, onye na-eji oke oji/nji bụ unyi ka e ji atunyere ya.

Lee ya;	
isiokwu:	Chibuike
nkọwasi/omụmaatụ:	unyi
ebe ihe siri yirita:	kara aka

4. Afọ ya bụ ite ngwọ

Ngwọ bụ otu n’ime osisi a na-akuputa mmanya n’ala Igbo. Oge a na-akụ ya, a na-eji ite buru ibu echunye ya, bụ ebe mmanya ga-agbaba. Okwu a dị n’elu gosiri onye afọ ya buru nnukwu ibu. Lee ihe ọ ga-abuzi;

isiokwu:	Afọ ya
nkọwasi/omụmaatụ:	ngwọ
ebe ihe si yirita:	ite

5. Ekeocha bụ ọdụ nri

Ọdụ e ji asụ nri na-adị mkpumkpụ. N’ihi ya, na nsirihu ndị Igbo, ọdụ bụ ihe pere mpe ma dịkwa mkpumkpụ. Lezie ihe ọ ga-abụ:

isiokwu:	Ekeocha
nkọwasi/omụmaatụ:	nri
ebe ihe siri yirita:	ọdụ

(ch) Mbụrụ jiri mmadụ tūnyere mmadụ

Mbụrụ ụfọdụ na-ejikwa mmadụ wee na atūnyere mmadụ. O na-abiakarị n'ụdị ijị nwoke tūnyere nwaanyị ma ọ bụ ijiri nwaanyị tūnyere nwoke. O bụ na nke a ka Ndiimele (1997) kọwara si na, ihe e jiri mara nwoke bụ;

+ mmadụ

+ oke

+ okenye

Mana ọ bụrūzie na okwu akpọ nwoke nwaanyị nke a gosiri na o jizi agwara na njirimara nwaanyị wee na-akọwa nwoke ahụ, nke a na-egosiputa omume mmadụ. Lee ụdị mbụrụ ahụ.

1. Ikwuagwụ bụ nọọ nwaanyị

Site na nsirihụ ụwa gbasara nwaanyị, a na-ahụ ha ka ndị n'esighi ike, ndị na-eme ihe nwaayọọ, nwayọọ, ndị na-atụ ụjọ nke ukwu ma na-ebe oke akwa ya mere ahiriokwu ahụ ga-abuzi

+ mmadụ

+ anyị

+ esighi ike

+ nwayọọ

+ itụ ụjọ

+ ibe oke akwa

(d) Mbụrụ ndị jiri ahiriokwu nka wee kọwaputa omume mmadụ.

Mbụrụ ndị ụtara ihe ebe a ejichaghị ike kpọọ mmadụ aha: ọ bụ site n'icheba uche ime ka e si aghọta ha.

1. Ọ bụ nwaanyị obi ruru ala

Ebe a, onye a na-arugara aka bụ onye na-anaghị enye mmadụ nsogbu. Ya bụ omume ya dị nnọọ mma.

Lee nkọwa ya

+ mmadụ

+ okenye

+ anyị

+ obi ruru ala

+ onye udo

2. Ọ gbara ọsọ onye ike gwurụ

Ahịrịokwu a gosiri na onye na-agba ọsọ a na-agba ya ike dị ike adighị. Lee ihe ọ ga-abuzi:

+ mmadụ

± anyị

± okenye

+ ike ọgwụgwụ

+ ọrịa

3. Ụsụ a pụọ m n'ihu

Ụsụ bụ anụ na-akwughị n'anụ elu ma ọ bụ anụ ala. Ọ jọrọ njo ile anya, ya bụ onye jọọ oke njo ihu, a na-eji ụsụ atunyere onye ahụ. Lee nkọwa ya;

+ anụmanụ

+ mmadụ

+ njo

+ enweghị ike ilegide ya anya

4. Ọ bụ na i maghị na Chibụike bụ osimiri.

Osimiri anaghị ata ata. Ọ bụ nke a kpata e jiri were ya tunyere onye ụba ya na-asọ asọ.

Lee ya:

+ mmadụ

+ oke

± okenye

+ ọ bara ụba

+ ụba na-asọ asọ

+ eriwe agwughị agwụ

5. Akpịrị udele gị nke a ajọka

Udele bụ nnụnụ na-erikari ihe ọ bụla ma nke dị
mma ma nke na-esi usi. Nke a kpatara na e ji ya atụnyere
onye anya ya na-atọkiri n'ihe oriri. Ihe a ga-enweta bụ:

+ mmadụ

± anyị

± nwata

± okenye

+ njo

+ akpịrị

6. O mere omume onye aka nchi

Aka nchi putara ekweghi enye mmadụ ihe.

Lee nkọwa ya;

+ mmadụ

± oke

± nwata

± okenye

+ enyetughị mmadụ ihe

+ emeghi ebere

+ aka ntagide.

Nchịkọta na mmechi

Site na nchọcha e mere; a chọputara na asụsụ Igbo nwere ọtụtụ atumatụ okwu nke mbụrụ sonyere n'otu n'ime ha. A biazie n'ihe gbasara mbụrụ, a chọputara na ha karịrị akarị n'ọnụ ọgụ ha. N'ihị nke a, ọchọcha chikọtara ọrụ a n'isiokwu dị iche iche jị mee ka ọrụ a dị mfe. Isiokwu ndị ahụ gunyere; mbụrụ ndị jiri anumanu tunyere mmadu, dika Obi bu ezi. Mbụrụ ndị jiri ihe nkiti tunyere mmadu, dika Obioma bu elele ọwara. Mbụrụ ndị jiri mmadu tunyere mmadu dika Ekemma bu nwoke. Mbụrụ ndị jiri ahiriokwu nka wee kowaputa omume mmadu, dika Agwọ nọ n'akirika ma ha amaghi.

Na nchikọta, a chọputara na ndị Igbo na jị okwu nka ekwu okwu amarala ahụ site na ntọala ndiụ ha. Ọ bu ya kpata na, n'okwu ha niile, ha na-etinyekarị ya ihe ọ ga-eji toọ uto na nti, ma mee kwa ka ọnụ chemie echiche ime jị ghota ihe okwu kwuru ma ọ bu ihe o bu n'uche. Nke a mere na ọ na-esiri ofeke ike ighota okwu Igbo nke oma.

Nchọcha e mere bu ichoputa na ikowa mbụrụ n'asụsụ Igbo. Site na nchọcha e mere, a chọputara na atumatụ okwu a bu mbụrụ juru eju bara abara n'asụsụ Igbo. A chọputara na onye ọ bula bu onye Igbo nwere ike jị mbụrụ ekwu okwu. Ya bu o nweghi ndị ọ diri kpomkwem. A chọputarakwa na ihe kpata ndị Igbo ji ejikarị mbụrụ ekwu okwu bu ka ha kowaputa ihe nwere ike ibute esemokwu n'uzọ dizi uto ma ọ bu mfe.

Mbụrụ dika otu n'ime atumatụ okwu ndị e nwere bara nnukwu uru na ndiụ ndị Igbo. Ọ na-eme ka okwu puta n'udi di mfe. N'ihị nke a ọ di mkpa ka ndị Igbo na-ewebata ya n'ihe ha na-ekwu oge niile.

Na mmechi, okwu bu nka, ọ di mkpa ka onye Igbo ọ bula muta ka e si eji okwu eme nka. Ọchọcha na-atu alo

ka ndị ọchọcha ọzọ leba anya n'ụdị atụmatụ okwu ndị ọzọ ga dị n'asụsụ Igbo, bụ ndị e lebanyebeghi anya nke ọma n'asụsụ Igbo.

Nrụmaka

Abrams, M.H. (1957). *A Glossary of Literary Terms* (3rd ed.) New York: Holt, Rinehart & Winston Inc.

Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010). *Introduction to Linguistics*. Awka: Amaka Dreams

As You Like It: Entire Play Shakespeare.mit.edu. Retrieved 4 March 2012.

Barnwell, K. (1980). *Introduction to Semantics and Translation*. Summer Institute of Linguistics.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Leech, G. (1981). *Semantics*. London: Penguin Books.

Maduako, A.U. (1973) *Ntọala Asụsụ Igbo*. Unpublished Seminar note.

Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2014). *Atụtụ Anụmanụ Asụsụ*. Enugu: University of Nigeria Press Ltd.

Mbah, B.M. (2016). Unpublished Ph.D lecture note. Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian Languages, University of Nigeria, Nsukka.

Mbute site na <http://en.m.wikipedia.org/wiki/metaphor10/2/2016>

Ndịimele, O.M. (1997). *Semantics & The Frontiers of Communication*. Port Harcourt: University of Port Harcourt Press.

- Okonkwo, M.N.O. (1997). *A Complete course in Igbo Grammer* (3rd ed.). Iagos: Macmillan Nigeria Publishers Ltd.
- Osonwa, I. U. (2017): *Usoro Mmuta Utoasusu Igbo*. Owerri: Great Stars Publishers International Company.
- Richards I.A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. O bula: Oxford University Press.